ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

مجله علمی فقه، حقوق و علوم جزا (سال چهارم)
شماره ۱۳ / پاییز ۱۳۹۸ / ص ۹۱- ۷۸

علل ارتکاب جرایم در فضای مجازی و چالش های پیش روی نظام کیفری ایران

علی حسن پور
کارشناس امور حقوقی، دعاوی و حمایت قضایی دانشگاه فرهنگیان، فارغ التحصیل کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی - واحد ساوه

نام نویسنده مسئول:
علی حسن پور

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۷/۲
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۹/۹

چکیده

با ظهور فناوری اطلاعات و ارتباطات و تأثیر فراوان آن در زندگی روزمره انسان‌ها، زمینه سوء استفاده از رایانه و تکنولوژی وابسته به آن توسط افراد سودجو و فرصت طلب جهت انجام اعمال مجرمانه متداول گردیده است. با افزایش کاربران در فضای مجازی و کاربرد های متنوع مبادلات و معاملات در این فضا و کثرت تبادل اطلاعات، ارتکاب جرایم و یا بزه‌دیدگی در این فضا وجود دارد. با توجه به رشد سریع فضای مجازی و وابستگی انسان ها به تکنولوژی سایبری از یک سو و سهولت ارتکاب جرایم مربوط به فناوری نوین از سوی دیگر، چالش هایی را پیشروی نظام کیفری قرار داده است.

روش انجام پژوهش به صورت توصیفی می باشد و نحوه گرد آوری اطلاعات کتابخانه ای است . هدف از این پژوهش بررسی علل ارتکاب جرایم در فضای مجازی و چالش های پیش روی نظام کیفری کشور (چالش در حقوق جزای شکلی و چالش در صلاحیت رسیدگی و تعیین مرجع صالح قضایی) می باشد. در ادامه مباحث؛ مقاله حاضر به بررسی جرایم افساد فی الارض و جاسوسی سایبری که قابلیت ارتکاب در فضای مجازی دارند پرداخته است و نتایج حاصل از پژوهش نشان می دهد ایجاد ساختاری نوین و بازنگری در قوانین و مقررات مورد نیاز این حوزه لازم و ضروری می باشد.

واژگان کلیدی: جرایم، فضای مجازی، چالش ها، نظام کیفری.

فقه، حقوق و علوم جزا ، شماره ۱۳ ، پاییز ۱۳۹۸، ص ۹۱- ۷۸

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

مقدمه

فضای مجازی، تمام ابعاد زندگی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و از جمله حقوق کیفری را عمیقاً متأثر ساخته است . این تحول، حقوقدانان و سیاست گذاران حوزه های مربوطه را به تأمل وادار نموده است . تفاوت های جرایم سایبر با جرایم سنتی به گونه ای است که رویکرد کیفری متعارف و اصول و مبانی شناخته شده آن برای مقابله با این جرایم پاسخگو نیستند . سهولت ارتکاب جرم و ناشناختگی مجرمین از جمله خصایص این گونه جرایم اند .(جوان جعفری، ۱۳۸۹: ۱۶۰) . در حال حاضر بدلیل گسترش تکنولوژی اطلاعاتی و کامپیوتری و اجزاء وابسته به آن در اکثر کشورهای دنیا، مشکلاتی ناشی از جرایم فضای مجازی گریبان گیر تمامی کشور کشورهای جهان بطور کم و بیش گشته است. زمینه مشترک همه این مسائل مربوط به تکنولوژی کامپیوتری، از این واقعیت ناشی می شود که در حال حاضر همه قوانین کیفری غالباً اشیاء ملموس و قابل روئیت را مورد حمایت قرار می دهند و حمایت از اطلاعات و سایر اشیاء ناملموس و غیر فیزیکی مورد حمایت قانونی عملاً تا اواسط قرن بیستم صورت نگرفته بود. به تدریج توسعه تکنولوژی و گذر از جوامع صنعتی به فرا صنعتی، افزایش ارزش اطلاعات نیز اهمیت روبه رشد تکنولوژی کامپیوتری منتهی به مشکلات جدیدی در زمینه حقوق اطلاعاتی شده است. در سالهای اخیرنتیجه تغییر الگوها از فیزیکی به غیر فیزیکی باعث شد تا حقوق کیفری در موارد گوناگون با الزام قانونگذار در موارد جرایم رایانه ای روبه رو شود. همچنین در زمینه آئین دادرسی کیفری نیز مسائلی مطرح شده است. جایگزینی ادله غیر قابل رؤیت و غیر ملموس در عرصه فضای سایبر به جای موضوعات ملموس و قابل رؤیت، مأمورین قضایی را با مشکلات عدیده ای در زمینه تحقیق تفتیش و جمع آوری ادله لازم جهت ثبوت جرم مواجه نموده است و برای جامعه حقوقی این سوال مطرح می شود که آیا اختیارت و مقررات موجود در آئین دادرسی کیفری برای حسن انجام تحقیقات مقدماتی و رسیدگی به پرونده های مربوطه کافی است؟ (باستانی، ۱۳۹۰ : ۸۱-۸۰) .

۱-واژه شناسی

پیش از هر چیز، ضرورت واژه شناسی در ابتدای بحث مطرح می شود؛ بر این اساس نخست به تبیین برخی واژه های کلیدی در موضوع بحث می پردازیم.

۱-۱-مفهوم جرم

بزهکاری ریشه در تاریخ زندگی اجتماعی انسانها دارد و به سبب همین استمرار جرم در بستر زمان است که دورکیم، جامعه شناس فرانسوی نیمه اول قرن بیستم، از آن به عنوان «پدیده ای عادی» و اجتناب ناپذیر در کنار سایر پدیده های زندگی اجتماعی یاد می کند؛ همانگونه که جامعه ای بدون قانون و ضابطه وجود ندارد، اجتماع بشری که در آن جرم و جنایت اتفاق نیفتد- و به تعبیر جامعه شناختی همه افراد بدون استثناء«ارزش های» حاکم بر جامعه را محترم شمرده و آنها را از آن خود شمارند- نیز جز در عالم خیال وجود خارجی ندارد(نجابتی، ۱۳۹۴ : ۱) . جرم در لغت به معنای گناه، خطا، ذنب، تعدی، عصیان، ناشایست و مانند آن آمده است. اما دانشمندان علوم گوناگونی مانند حقوق کیفری، جرم شناسی، روان شناسی و جامعه شناسی، به تناسب ارتباط رشته علمی خود با جرم، به بررسی و تعریف آن پرداخته اند. معمولاً حقوقدانان پیش از تعریف جرم، به این نکته می پردازند که جرم امری نسبی است و از زمانی به زمانی و از جامعه ای به جامعه ای دیگر تفاوت می کند. مثلاً عملی مانند سِحر در گذشته جرم بوده، ولی امروز از آن جرم زدایی شده است. یا چند همسری در جامعه ای جرم و در جامعه ای دیگر امری قانونی است برای مثال، نویسنده کتاب حقوق کیفری می نویسد:«امروزه تعریف جرم در ابتدای کتاب های حقوق چندان مرسوم نیست؛ زیرا تعریف جامع و مانع ممکن نیست. از طرفی دیگر، تعریف جرم با این مشکل موجه است که نمی توان معیاری برای شناخت جرم به ما بدهد. ملاک قانونی نیز ماهیت عمل را عوض نمی کند؛زیرا خودکشی تا آگوست سال ۱۹۶۱ جرم بود، ولی به موجب قانونِ خودکشی[1] جایز شد. بنابراین، حقوقدانان به جای تعریف[2] جرم به ذکر مشخصات آن می پردازند». (ساریخانی، قیاسی و خسروشاهی، ۱۳۹۱ : ۵) . تعریف جرم بر حسب مکتب های مختلفه جزایی متفاوت است . بعقیده طرفداران مکتب عدالت مطلقه، جرم عبارت است از عملی است که مخالف اخلاق و عدالت باشد . در نظر گارفالو در صورتیکه به آن قسمت از حس درستی و نیکو کاری که همیشه و در همه جا مورد قبول واقع شده است دستبرد و اهانت کننده مرتکب جرم می شود . کارارا[3] بدین شرح از جرم تعریف نموده است: «نقض قانون مملکتی در اثر عمل خارجی در صورتیکه انجام وظیفه و یا اعمال حقی آنرا تجویز نکند و مستوجب مجازات هم باشد جرم نامیده می شود.» (علی آبادی، ۱۳۹۲: ۴۱) . اما تعریف قانونی جرم، یعنی چیزی که مردم و قوه قضاییه با آن روبرو هستند، مورد توجه

[1] Suicide ACT
[2]Defenito
[3] Carrara

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

تمامی حقوقدانان قرار گرفته است در اینجا نیز اختلاف نظرهایی وجود دارد، شاید بتوان تعریف زیر را یکی از بهترین تعریف ها دانست (ساریخانی، قیاسی و خسروشاهی، همان، ۷) . در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در ماده(۲)اینگونه جرم تعریف شده است که : هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است، جرم محسوب می شود (گلدوزیان، ۱۳۹۳: ۲۸) .

۱-۲-مفهوم فضای مجازی (سایبری)

فضای سایبر یا فضای هدایت شده (حسین پور و صابرنژاد،۱۳۹۴: ۳۰). برخی فضای سایبر را اینگونه تعریف کرده اند:«محیطی است مجازی و غیر ملموس موجود در فضاهای شبکه ای بین المللی که این شبکه ها از طریق شاهراه های اطلاعاتی مثل اینترنت به هم وصل هستند. در این شبکه ها تمام اطلاعات راجع به افراد، فرهنگ ها، ملت ها، کشور ها، و به طور کلی هر آنچه روی کره خاکی به صورت فیزیکی و ملموس وجود دارد به صورت نوشته، تصویر، صوت و اسناد وجود داشته و قابل دسترسی و استفاده برای کاربران می باشند».همانطور که بسیاری از نویسندگان ایرانی معادل کلمه فضای سایبر واژه فضای مجازی را در نوشته های خود بکار برده اند و به نظر می رسد مناسب ترین معادل برای آن در زبان فارسی همین واژه باشد (البوعلی، ۱۳۹۱ : ۶-۴) .

۱-۳-مفهوم شبکه مجازی

در پارسی به عکس عربی، شبکه کمتر در معنای تور یا هر چیز سوراخ دار می آید، بلکه چند موسسه یا دستگاه وابسته به هم را می گویند که در یک رشته کار می کنند.شبکه مجازی نیز معنای نزدیک به همین را دارد و این واژه هم اکنون به اندازه ای کاربرد دارد که هرگاه واژه "شبکه" به تنهایی به کار می رود، منظور همان شبکه رایانه ای و مجازی است و این به دلیل فرمانروایی بی چون و چرای هنجارهای رایانه ای و مجازی در زندگی بشر است که همگان وقتی واژگان چون داده ها، اطلاعات و سیستم و شبکه می شنوند، با وجود اینکه عمری بسیار درازتر از رایانه دارند و پیش تر از این کاربرد عمومی داشته اند، اما در گام نخست پیوند این واژگان با رایانه و فضای مجازی را به یاد می آورند.شبکه به گروهی از رایانه ها و وسایل مرتبط دیگر مرتبط دیگر گفته می شود که به وسیله تسهیلات ارتباطاتی به یکدیگر متصل می شوند. ارتباط موارد مذکور در یک شبکه ممکن است با اتصالات دائمی مثل کابل ها، یا اتصالات موقتی چون خطوط تلفن یا دیگر پیوند های ارتباطی باشد. یک شبکه می تواند به شبکه کوچک محلی (LAN) متشکل از چند رایانه و سایل دیگر می باشدو یا تعداد زیادی رایانه کوچک و بزرگ در نقاط جغرافیای مختلف توزیع شده اند، تشکیل شود. انواع شبکه های مجازی عبارت است از شبکه های حوزه شخصی[۱]، شبکه حوزه محلی[۲]، شبکه حوزه دانشگاهی[۳]، شبکه حوزه مادر شهری[۴]، شبکه حوزه گسترده[۵] و شبکه حوزه جهانی[۶]. این شبکه ها به ترتیب با توجه به اندازه و چگونگی رایانه ها پیشرفت داشته و خودبخود زمینه ساز تراکنش اطلاعات از رهگذر شبکه اینترنت شدند. شبکه اینترنت نیز خود به سه گونه است: میان شبکه، فرا شبکه و جهان شبکه(اینترنت). بنابراین دیده می شود که ستون اینترنت، شبکه است و بدون پیوند چندین رایانه به همدیگر، نمی توان از شبکه جهانی سخن گفت (زررخ، ۸۹ : ۵-۴) .

۲-شبکه های اجتماعی در فضای مجازی

شبکه های اجتماعی مجازی تنها ابزار تکنولوژیکی جدیدی نیستند که امکانات جالب توجهی را در اختیار کاربران اینترنتی قرار داده باشند. شبکه های اجتماعی را فراتر از گونه ای وب سایت می توان به عنوان رسانه های جدیدی در نظر گرفت که در ساختار های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی تغییراتی ایجاد کرده اند. چالش هایی که شبکه های اجتماعی در سال های اخیر با آنها مواجه بوده اند، حوزه هایی فراتر از فضای مجازی را تحت تأثیر قرار داده است. شبکه های اجتماعی از سویی به عنوان یکی از گونه های رسانه های اجتماعی امکانات تعاملی قابل توجهی برای کاربران اینترنتی فراهم کرده اند و در افزایش مشارکت شهروندان در برخی فرآیند ها مؤثر بوده اند(فرامرزیانی، هاشمی و فرهنگی، ۱۳۹۵ : ۱۳۱) . نظریه شبکه های اجتماعی متفاوت از نظریه های جامعه شناختی است که جامعه را متشکل از افراد تعریف می کند. در نظریه شبکه اجتماعی نقطه عزیمت، پیونده ها و روابط بین «گره های» موجود در شبکه است. «گره ها» منابع مادی و غیر مادی را در درون شبکه به جریان می اندازند و حیات آن را تداوم می بخشند. آنچه که شبکه های اجتماعی مجازی را از شبکه های اجتماعی فیزیکی متمایز می سازد، نه بنیان های نظری آن ها، بلکه متفاوت بودن بستر و تعامل در آنها آسانتر شده است و فارغ

[1]Personal Area Network(PAN)
[2] Local Area Network(LAN)
[3]Campus Area Network(CAN)
[4]Metropolitan Area Network(MAN)
[5]Wide Area Network(WAN)
[6]Glebal Area Network(GAN)

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

از دغدغه ها ی جاری در فضای فیزیکی صورت می گیرد. در نگاه نخست، ممکن است شبکه های اجتماعی مجازی به جزیره هایی جدا از هم به نظر برسند، اما واقعیت این است که این شبکه ها از طریق(سرپل) های متعدد با یکدیگر مرتبط اند و نیروی عظیم ایجاد کرده اند . در این شبکه ها، افزون بر تعامل درون شبکه ها، تعامل های برون شبکه ای نیز در آنها رایج است . این تعامل ها، نه تنها سرمایه اجتماعی و قدرت می آفرینند، بلکه ایجاد موج های اجتماعی و تأثیر بر واقعیت های محیط واقعی، نقش آفرین هستند. این تأثیر تنها به جنبش های اجتماعی محدود نمی شود، بلکه همه عرصه های زندگی را در بر می گیرند. کنشگران در شبکه های اجتماعی در شبکه های اجتماعی، طیف وسیعی را در بر می گیرد افراد و گروه ها تا شرکت ها و حتی کشور ها (خانیکی و بابایی، ۱۳۹۰ : ۸۲- ۸۱) .

۳-علل جرایم در فضای مجازی

جرایم وابسته به فضای مجازی تنها می توانند با استفاده از کامپیوتر، شبکه کامپیوتری و یا دیگر اَشکال فن آوری ارتباطات و اطلاعات مرتکب شوند. فعالیت های جرایم اینترنتی به سرعت در حال رشد و در حال تحول هستند. بنابراین مقابله با جرایم اینترنتی باید به عنوان یک اولویت استراتژیک تلقی می شود. (آژانس ملی جرم و جنایت و گروه صنعت استراتژیک سایبر[1]، ۲۰۱۶ : ۱۴-۵) . سوءاستفاده از فناوری رایانه ای و اینترنتی می تواند امنیت و آسایش عمومی و موجودیت یک جامعه را به خطر اندازد و تأثیر های منفی فراوانی را بر روی زندگی افراد داشته باشد. با کمی دقت این موضوع مشخص می شود که اکثر مرتکبین این جرایم را جمعیت جوان تشکیل می دهد. این مجرمان از ظرفیت جنایی بالایی برخوردار بوده و هم دارای استعداد فراوان برای انطباق اجتماعی اند.جرم عبارت است از فعل و یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است و جامعه با ابزار مجازات آن را نکوهش قرار می دهد. محیط سایبر به محیطی مجازی اطلاق می شود که اطلاعات در آن رد و بدل می شود.بنابراین جرایم شبکه های مجازی در اصطلاح به جرایمی گفته می شود که در محیطی غیر فیزیکی علیه فناوری از اطلاعات رخ می دهد، امروز جرایم سنتی تحت این فناوری دچار تحول شده و در سطوح وسیعی در حال انجام است. برای مثال جرایم جاسوسی، سرقت و کلاهبرداری که ضمن انجام به سبک سنتی، با شیوه های مدرن نیز در حال انجام می باشند، از آنجا که در حال حاضر شبکه های ارتباطی پیوندی جهان تحول یافته اند وصف بین المللی نیز به این جرایم افزوده شده به علاوه با ظهور و پیشرفت فناوری های جدید در این حوزه از قبیل رایانه های لپ تاپ، تلفن همراه هوشمند و.... که به صورت سیار ساخته می شوند این قابلیت راخواهند یافت که در هر زمان و مکان با وصف امحاء آثار صحنه ارتکاب جرم و تأثیر بالقوه آن بر تمامیت شبکه اتصال جهانی تحقق یابد (بابائی، میرزایی و مسعودی، ۱۳۹۰ : ۳-۲). با توجه به مباحث مطرح شده که جرم فضای مجازی تکامل یافته جرایم رایانه ای کلاسیک است. باید توجه داشت که جرایم رایانه ای محض با جرایم فضای مجازی متفاوت است و هر جرم رایانه ای الزاماً جرایم فضای مجازی و شبکه های نیست. اما باید اشاره کرد که در حال حاضر عبارت های از قبیل جرایم رایانه ای قوانین جرایم سایبری و... که در عموم مطرح است، همان جرایم و قوانین سایبری است؛ زیرا، در صورت نبودن شبکه اجتماعی نمی توان به این نتیجه دست یافت (صبح خیز، ۱۳۹۴ : ۱۲۳-۱۲۲) . علت افزایش سریع بزهکاری در کشور های صنعتی را بیشتر باید در تغییرات عمیق این جوامع جستجو کرد. ابتدا، باید به تغییر ارزش های شناخته شده اشاره کرد که رفتار و کردار افراد در روابطشان با نظم اجتماعی تحت تاثیر خود قرار می دهد. و یک واقعیت را باید پذیرفت و آن، بین المللی شده روز افزون (امور)، ناشی از توسعه اقتصاد بازار و استقرار شبکه های جهانی ارتباطات در دنیا است (پیکا، ۱۳۹۳ : ۱۱۵ و ۶۶) .خبرگزاری مهر(۱۳۸۸) نوشت که ناصر آبادی- رئیس همایش امنیت و دولت الکترونیکی در سال ۱۳۸۸ – نا آشنایی کاربران با ویژگی های فضای مجازی، بی توجهی و کم توجهی به امنیت فناوری اطلاعات از سوی کاربران منفرد و موسسه های دولتی و خصوصی، افزایش میزان کاربری رایانه ای و بهره گیری از شبکه های رایانه ای، پیچیده تر شدن فعالیت های متخلفان و مجرمان فضای مجازی و فقدان همکاری در مقابله با فضای مجازی را از علل وقوع جرایم شبکه های مجازی در کشور می داند (فریبرزی، ۱۳۹۰ : ۱۶۲) . این دست از جرایم عمدتاً از سوی افراد آگاه به علوم رایانه ای رخ می دهد که در اغلب موارد عمدی و از روی تجری یا عدوات صورت می گیرد. از این رو، کمتر می توان کسانی را که دارای اطلاعات رایانه ای نیستند، در زمره بزهکاران رایانه ای دید؛ به ویژه جرایمی از قبیل:دسترسی غیر مجاز و جاسوسی. از سوی دیگر، چنین جرمی نیاز به ابزار و نرم افزارهای خاصی است که کار با آنها تنها به عهده برخی متخصصان بر می آید. بدیهی است که در مرحله کشف این دست جرایم نیز به متخصصان رایانه ای دارد (طارمی، ۱۳۸۶ : ۱۵) . بنابراین مجرم تا حدی از تخصص را دارا می باشد و بسته به نوع جرم رایانه ای، گاه آشنایی کلی با این تکنولوژی کافی و گاه نیاز به تخصص در سطح بالاست. سطح مهارت معمول در مجرمان شبکه های مجازی محور برخی مباحث را تشکیل می دهد. برخی عقیده دارند سطح مهارت، شاخصی برای مجرمان شبکه های مجازی به شمار نمی آید حال آنکه بعضی دیگر بر این باورند مجرمان بالقوه فضای مجازی افرادی باهوش، با ذوق و دارای انگیزه اند که آمادگی رویارویی با چالشهای تکنولوژی را دارند (شیاسی، ۱۳۹۳ : ۵۷) . لذا افرادی که مرتکب چنین جرایمی

[1] National Crime Agency (NCA) and the Strategic Cyber Industry Group (SCIG).

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

می شوند از اطلاعات لازم برخوردار بوده و در بعض مواقع، این اطلاعات تخصصی به نحوی است که هیچ نرم افزار و سخت افزاری نمی تواند مانع ایجاد این نوع جرایم توسط افراد شود (دیانتی، ۱۳۹۱ : ۱۹۹) . حال علت هایی که می تواند نقش اساسی شبکه های مجازی در ارتکاب جرایم را آشکار سازد و نشان دهد که این فضا می تواند محیطی امن و تسهیل کننده برای جرایم باشد بیان می شود:

۳-۱-وقوع جرایم در فضای غیر واقعی

در تعریف جرم مجازی گفته شده جرم مجازی عملی است که در فضای مجازی (سایبر) واقع شده و قانون برای آن مجازات تعیین کرده باشد. بنابراین تنها خصوصیتی که چنین جرمی را با سایر جرایم متفاوت می سازد مکان وقوع آن است که در عالم مجازی است. از آنجا که معمولاً چنین جرایمی از متخصصین دانش فناوری اطلاعات هستند به گونه ای که پیشرفت نرم افزارها خود شاید متأثر از ازدیاد چنین جرایمی باشد. همچنان که در فرانسه در سال های بین ۱۹۷۷- ۱۹۸۴ به تنهایی ۲۵/۰۰۰ متخصص برنامه نویسی ودارای تحصیلات اطلاعاتی بوده است. این رقم در سال ۲۰۰۵ به ۲۰۰۰۰۰ برنامه نویس رسیده .

۳-۲-بالا بودن رقم سیاه

با توجه به اینکه جرایم(شبکه های مجازی)در یک فضای غیر واقعی و مجازی محقق می شود و به خاطر ویژگی های منحصر به فرد فضای مجازی و به تبع آن مشکل کشف و اثبات جرایم مذکور از یک طرف و فاصله زیاد میان مجرم و قربانی و بحران قواعد سنتی در تعقیب این جرایم و کاستی های قوانین مربوط به این جرایم از طرف دیگر، حصول آمار دقیق این جرایم را با مشکل مواجه کرده است. علاوه بر این، عدم گزارش جرایم از سوی قربانی، که غالباً شرکت های بزرگ اقتصادی و سیاسی می باشند، به خاطر حفظ حیثیت شرکت و جلوگیری ترک شرکت از سوی سهام داران و حفظ اعتماد مردم مزید بعلت است. این ویژگی، یعنی مشکل در آمارگیری، باعث شده که رقم سیاه این جرایم مسکوت بماند و روز به روز این رقم افزوده شود.در این زمینه آقای توم فوریستر می گوید«بسیاری از کارشناسان معتقدند که بسیاری از جرایم فضای مجازی به طور کلی بدون کشف باقی می مانند و خیلی به ندرت اتفاق می افتد که نسبت به جرم کشف شده رسیدگی و محاکمه انجام گیرد».

۳-۳-مشکل بودن کشف

مجرمان در شبکه های مجازی، هویت مشخص و یا واقعی ندارد، جرایم مجازی به خاطر اینکه اثر خارجی و مادی مشخص از خود بر جای نمی گذارند و صحنه وقوع آن هم مادی و فیزیکی نیست و بازیابی آن هم غیر ممکن است، کشف آن ها خیلی سخت و گاهی غیر ممکن می نماید و غالباً کشف آن ها به صورت اتفاقی انجام می گیرد.البته پیشرفت سریع تکنولوژی، عامل اساسی چنین صفتی برای جرایم سایبری گردیده است. مثلاً در شبکه ی اینترنت دفاتر و شرکت های بزرگی راه اندازی شده و یک خوراک خیلی مناسبی را برای مجرمین حرفه ای در ارتکاب جرایم سرقت معلومات فراهم نموده است به گونه ای که باعث کسب سود هنگفت در زمان خیلی کوتاه گردیده است. امری که بر مشکل اثبات چنین جرایمی می افزاید این است که مجرمین حرفه ای در جرایم سنگین اطلاعاتی خود سیستم های مربوط به مؤسسات دور از خود را مورد هدف قرار می دهند و همچنین به خاطر تخصص خود از همان ابتدا راه های کشف جرم خود را می بندند و با برنامه ریزی های دقیق خود مانع کشف جرم می شوند (البوعلی، همان : ۶۷-۶۱) .موانع و مشکلات موجود در راه کشف و اطلاع از جرایم در زمینه داده پردازی، اجرای صحیح و دقیق قانون و تعقیب جرایم رایانه ای به ویژه توسط مراجع تحقیق و دادگاه ها را به موضوعی پیچیده و بغرنج تبدیل کرده است.

۳-۴-اخفای مجرمین

در آغاز بحث لازم است بگوییم که تعقیب جرایم فضای مجازی در اکثر موارد به دلیل اخفای این نوع جرایم با مانع مواجه می شود. برای نمونه کلاهبرداری رایانه ای غالباً از طریق درستکاری پرینت های داده پردازی کتمان می شود. جاسوسی رایانه ای از طریق نسخه برداری از فایل های داده و سرقت زمان، معمولاً در شرکت های بزه دیده به عنوان جرم نمایان نمی شود زیرا این شرکت ها غالباً فرصت کشف و اثبات استفاده غیر مجاز از داده های خود در شرکت رقیب را که به خوبی از ان محافظت می شود نمی یابند. خرابکاری رایانه ای اغلب به عنوان فقر سیستم و یا اشتباه نماینده می شود. در موارد بسیار امکان کشف مورد نقض حریم خصوصی اشخاص، برای بزه دیدگان و مقامات دولتی فراهم نیست زیار اعمال مجرمانه در مراکز رایانه ای ارتکاب می یابند که از آنها بخوبی محافظت می شود. امکان اختفای جرم از طریق دستکاری داده ها به ظهور اصطلاح«ماهیت دست دوم پرینت های رایانه ای» در ادبیات جرم شناسی ایالات متحده منجر شده

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

است. مشکل ناشی از این واقعیت برای ممیزان و نیز دادرسان را می تواند در گزارش رئیس یک مرکز رایانه ای ملاحظه نمود که برای نویسنده توضیح داد چگونه یکی از همکاران وی داده های مربوط به فعالیت های تجاری بسیار مهم را پیش از انجام حسابرسی در شرکت، از حافظه رایانه ها حذف کرده و از این طریق، مانع کنترل داده ها بر روی پرینت بعدی شده بود.

۳-۵-آثار نامرئی

در بسیاری از موارد، کشف و تعقیب جرایم شبکه های مجازی به این دلیل با مشکل مواجه می شود که تغییرات صورت گرفته در برنامه ها و داده ها آثاری مانند آثار ناشی از جعل سنتی اسناد بر جای نمی گذارند. امروزه تحلیل و بررسی خط افراد در بانک های داده الکترونیکی غیر ممکن است. به منظور تقلیل مشکلات مربوط به تشخیص نویسنده واقعی داده های وارد شده(data entries) باید در جهت شناسایی اشخاصی تلاش نمود که داده ها را از طریق ورود به رایانه و دیگر روش های ثبت، وارد کرده و پردازش می کنند. روش دیگر برای انجام تحقیقات، پیگیری رد مبالغ سرقت شده است که این مبالغ در اکثر موراد به مرتکب(بامرتکبین) انتقال می یابد. مشکل مربوط به پیگیری آثار و سرنخ های مربوط به جرایم فضای مجازی را می توان در پرونده های مشاهده نمود که به کشور آلمان غربی مربوط می شود. مجرمین نام و آدرس یک شرکت غیر واقعی را به جای نام و آدرس یکی از تهیه کنندگان کالا ها و خدمات مورد نیاز کارفرمای خود بر روی یک فایل داده اصلی (master data file) قرار داده بودند که شماره حسابهای بانکی را با آدرس های تهیه کنندگان مرتبط و مقایسه می نمود تا از این طریق پرداخت صورت حساب بعدی تهیه کننده مذکور به صدور چکی به نام شرکت غیر واقعی(به جای تهیه کننده)منجر شد. پرداخت مبلغی در حدود۱۳۵۰۰۰ مارک آلمان به یک تهیه کننده ناشناخته، موجب تردید ومظنون شدن مسئولین این شرکت پرداخت کننده شده و در نتیجه دستور عدم پرداخت وجه چک صادر شد. در تحقیقات صورت گرفته تلاش شد از طریق تحلیل ثبت رایانه ای تغییرات فایل اصلی سرنخ هایی از مجرمین به دست آید. با این وجود از آنجا که ثبت رایانه ای دوره زمانی معین از بین رفته بود نویسنده آدرس قابل شناسایی نبود. تحقیق در خصوص آدرس نوشته شده بر روی چک در ابتدا با موفقیت مواجه نشد زیرا مجرمین آدرس یک خانه بزرگ را انتخاب کرده بودند که در آن صرفاً یک صندوق پستی مذکور موفقیتی در پی نداشت زیرا مجرمین از کشف اقدامات خود مطلع شده و از وصول چک خود داری کرده بودند. با این وجود پس از چند هفته نامه ای از طرف بانکی که مجرمین در آن برای دریافت وجه چک حساب باز کرده بودند به صندوق پست شرکت ارسال شد. مقایسه دست خطی که برای تکمیل فرم های لازم برای افتتاح حساب بانکی به کار رفت بود با دست خط حدوداً یکصد کارمند منجر به شناسایی ومحکومیت برنامه نویس شد.

۳-۶-نامرئی بودن مدارک

تعقیب جرایم شبکه های مجازی مستلزم کنترل گسترده داده های مجازی است. بیشترین این داده ها به شکلی مرئی که توسط انسان قابل خواندن باشد نگهداری نمی شوند بلکه در قالب های نامرئی که فقط دستگاه قادر به خواندن آن است و بصورت بسیاری متراکم در ابزارهای ذخیره سازی الکترونیکی نگهداری می شوند. بنابراین یکی از مشکلات راجع تعقیب و دادگاه ها در کشف و پیگیری جرایم فضای مجازی فقدان مدارک مرئی و مفهوم است که این فقدان حاصل مجهول بودن، تراکم و حتی در بیشتر موارد کد گذاری داده هایی است که به صورت الکترونیکی ذخیره شده اند. این معضل به ویژه در زمینه دستکاری برنامه های رایانه ای مساله ای جدی تلقی می شود زیرا کنترل کامل یک برنامه رایانه ای و کشف روتین های برنامه ای نامریی و مخفی، مستلزم مصرف هزینه و وقت زیادی است که غالباً از نظر اقتصادی قابل توجیه نیست. نمایندگان بخش های تخصصی و ادارات ممیزی و نیز حسابداران و ماموران بازرسی غالباً قادر به کنترل مستقیم داده ها مشکوک نیستند.

۳-۷-کد گذاری مدارک

مجرمین حتی قادرند فعالیت های تعقیب و پیگیری جرایم ارتکابی را با به کارگیری تدابیر امنیتی مانند استفاده از گذر واژه ها،ارائه دستورالعمل های مانع و روش های کد گذاری با مشکلات حاد تری مواجه نمایند. این روش ها همچنین مانع عمده ای در راه کنترل گردش فرامرزی داده ها به شمار می روند زیرا افرادی که مایل به پیروی از مقررات نباشند می توانند انتقال غیر قانونی داده ها را از طریق یک مکالمه تلفنی چند ثانیه ای که کدگذاری شده صورت دهند و همچنین کد گذاری داده ها در زمینه تجاوز به حریم خصوصی اشخاص، می توانند کنترل مؤثر داده های ذخیره شده به ویژه در رایانه های کوچک شخصی را بسیاری مشکل نماید. روش های کد گذاری مورد استفاده مجرمین در مواردی مشکلات قابل ملاحظه ای را در آلمان غربی در پی داشته است، خصوصاً درباره وسایل ثابت ذخیره سازی که

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

کشف و ضبط آنها بسیار مشکل است. یک حقه بسیار ساده توسط چند سارق نوجوان نرم افزار بکارگرفته شد. آنها قطعات موسیقی را در ابتدای نوارهای کاست خود و پیش از شروع برنامه های که به صورت غیر قانونی ضبط شده بود ذخیره کرده بودند.

۳-۸-امحاء مدارک

مشکلات دیگرکشف و تعقیب جرایم شبکه های مجازی از این واقعیت ناشی می شود که مجرمین براحتی می توانند از طریق حذف و پاک کردن داده ها دلایل علیه خود را از بین ببرند. یک روش خودکار پیچیده برای نابود سازی مدارک در رسیدگی به اتهامات یک قاچاقچی اسلحه در هلند افشا شد. این قاچاقچی اسلحه که نشانی مشتریان خود را در رایانه کوچک ذخیره کرده بود دستور های معمولی در سیستم عامل را به گونه ای تغییر داده بود که وارد کردن دستور کپی یا چاپ از طریق صفحه کلید رایانه موجب حذف همه داده ها می شد. این حیله که به طور ویژه برای مقابله با تحقیقات احتمالی مراجع امنیتی برنامه ریزی شده بود به وسیله متخصصان داده پردازی هلند کشف شد. این متخصصان احساس کردند که تغییری در سیستم عامل رایانه صورت گرفته و بنابراین نسخه هایی از دیسک های ضبط شده را بر روی سیستم رایانه ای خود تولید کردند. در یک پرونده در آلمان غربی مجرم یک صندوق داده ایجاد کرده بود و هدفش از این کار محو همه داده ها از طریق میدان الکترونیکی به هنگام گشوده شدن به وسیله اشخاص غیر مجاز بود.

۳-۹-کثرت داده ها

تعداد بسیار زیاد داده ها پردازش شده در سیستم های پردازی که کنترل آنها ممکن نیست، نیز مانعی در راه کشف وتعقیب جرایم شبکه های مجازی محسوب می شود. بدین ترتیب که می توان امکان کنترل های نظام مند را در این سیستم ها فراهم نمود (زیبر، ۱۳۹۰ : ۲۳۱-۲۳۶) .

۴-چالش های موجود در حقوق جزای شکلی(مرحله دادرسی جزایی)

به اعتقاد بسیاری از اندیشمندان حقوقی، جرایم محیط مجازی و شبکه های مجازی چالش هایی جدی برای مدل سنتی موجود حقوق کیفری ایجاد کرده است، به نحوی که حقوق کیفری کنونی کارایی لازم را در مواجهه با مشکلات حادث در فضای مجازی که به طور کلی سازماندهی متفاوتی از جهان واقعی دارد نخواهد داشت و همین امر نیاز به ایجاد سازماندهی نوین از حقوق کیفری را برای این فضا ضروری می نماید. یک علت این امر شاید آن است که حقوق کیفری علی الاصول بر اساس واقعیت تاریخی، فرهنگی و اجتماعی هر جامعه ای طی اعصار و قرون ایجاد شده و شکل گرفته است و با بروز واقعیت اجتماعی خاصی که در گذر زمان ایجاد می شوند دچار تعارض شده و قادر به حل مشکلات بوجود آمده نمی گردد. این رویکرد نوین در عرصه حقوق جزای ماهوی مجازی کمتر و در عرصه حقوق جزای شکلی بسیار مشهود است. در حقیقت، مشکلاتی که جرایم محیط مجازی در عرصه اجرا به وجود آورده است بسیار بیشتر از آنی است که قابل تصور باشد و در بسیاری اوقات چنین به نظر می رسد که حقوق جزا در مرحله اجرا در برابر این طیف جرایم نوین به استیصال و بن بستی جدی رسیده است. این مشکلات بیشتر در راستای ویژگی های منحصر به فرد محیط مجازی است که سابقاً حقوق جزای کلاسیک با آن برخورد نکرده و در بسیاری اوقات پاسخی برای آن پیش بینی نکرده است. این مشکلات در عمل بر نحوه مسوولیت اشخاص در این فضا نیز بی تاثیر نبوده است. در واقع مشکلات اجرایی در این فضا حتی مسوولیت اشخاص را نیز به چالش کشیده و نیاز به طراحی یک سازماندهی نوین را در این حوزه باعث گردیده است (فضلی، ۱۳۹۱ :۶۳) . حقوق کیفری شکلی یا آئین دادرسی کیفری به مسئله مربوط به فرایند رسیدگی به جرایم از مرحله مقدماتی تا اجرای حکم می پردازد. مهمترین نهادهای قابل بحث در این فرایند،ادله اثبات دعاوی و شیوه انجام تحقیقات می باشد. در فضای مجازی صحنه ی وقوع جرم کاملاً متفاوت است و مکان وقوع جرم هم مشخص نیست. در نتیجه نه بررسی محل وقوع جرم ممکن است و نه تحقیقات از اهالی محل امکان دارد. از طرف دیگر چیزی به عنوان آثار جرم غالباً وجود ندارد که دلالتی بر انتساب آن به متهم و یا حتی وقوع آن داشته باشد. همین طور در سایر زمینه های حقوق کیفری شکلی به ویژه در جایی که قواعد مبتنی بر دو عنصر مکان و زمان باشد با چالش های مواجه می شوند. از مهم ترین چالش های حقوق کیفر شکلی در خصوص جرایم فضای مجازی می توان به تعقیب و تحقیق و پیگیری چه در بعد داخلی و چه در بعد بین المللی، تأمین دلیل و بحث ادله سایبری و اشاره کرد(البوعلی، همان:۶۹-۶۸) .چالش در مرحله دادرسی جزایی تحت عناوین، تحقیقات مقدماتی، تفتیش و ضبط داده ها و جمع آوری، ذخیره و ارائه ادله اثبات می باشد که به تفکیک به آنها پرداخته می شود:

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

۴-۱-تحقیقات مقدماتی

تحقیقات مقدماتی عبارت است از مجموعه اقدامات و تحقیقاتی که از سوی ظابطان دادگستری راساً یا به دستور و حسب ارجاع مقامات قضایی و یا از سوی قضات تحقیق و نیز سایر مقامات صالح قضایی به منظور تسهیل و تمهید دلایل، اعم از دلایل اثبات جرم و دلایل مفید به حال متهم با توجه به اصل برائت صورت می پذیرد و هدف اصلی آن آماده سازی پرونده و تسهیل و تسریع رسیدگی در دادگاه است(جهانشیری، حسینی و ابراهیمی، ۱۳۹۴: ۱۳). جناب آقای دکتر آخوندی تحقیقات مقدماتی را چنین توصیف و تعریف نموده است:«مجموعه اقدامات، تدابیر و تصمیماتی که برای کشف جرم و جمع آوری دلایل و شناسایی مرتکبین، جلوگیری از فرار و مخفی شدن او و اظهار نظر درباره بزهکار بودن یا نبودن متهم به وسیله مقامات خاص قضایی صورت می گیرند را تحقیقات مقدماتی می گویند.» در هر حال می توان گفت تحقیقات مقدماتی رکن اصلی وپایه اساسی یک سیستم دادرسی مبتنی بر عدالت در حوزه قضایی(محاکم قضایی) است و سرنوشت متهم و مسیر رسیدگی و دادرسی از آن نشأت می گیرد که بس حساس، خطیر و حداکثر اهمیت می باشد (ملک زاده، ۱۳۹۵ : ۳۷-۳۶) . مشکلات اولیه در جرایم شبکه های مجازی در زمینه تحقیقات مقدماتی بروز می کند چون عنصر مادی جرم شبکه های مجازی از طریق وارد کردن،محو، تغییر داده ها و اطلاعات، برنامه ها و شبکه ها، تحقق می یابد. از این رو تحقیقات متمرکز بر این امور شده و دادرسی نسبت به آنها انجام پذیرفته است در جرایم شبکه های مجازی با محیط های دیجیتال سر و کار داریم و طبع خصایص این محیط ها بر قواعد مرسوم حقوق جزا اثر می گذار. حقوق جزا بر حمایت از اشیاء موضوعات واهداف مادی ملموس و فیزیکی پرداخته است لذا قوانین دادرسی با همان اهداف یاد شده تبیین گردیده است . در واقع اطلاعات ارائه شده بوسیله داده های کامپیوتری شکل جدیدی از ادله است که مستلزم قواعد جدید و ویژه ای در خصوص گرد آوری و نگهداری آن در طی تحقیقات و همچنین ادله آن در حین رسیدگی و دادرسی دادگاه است.

۴-۲-تفتیش ضبط داده ها(تحصیل ادله در جرایم فضای مجازی)

تفتیش و توقف داده های ذخیره یا پردازش شده در سیستم ها مهم ترین ابزار و روش تحصیل دلیل در محیط های مجازی است. جمع آوری داده ها ی ذخیره شده در سیستم ها مستلزم ورود و بازرسی محل نصب و توقیف داده ها است. حال آیا طبق قوانین آئین دادرسی کیفری، داده ها یا اطلاعات به عنوان یک شیء ملموس قابل ظبط و توقیف است؟

۴-۳-جمع آوری، ذخیره و ارائه ادله اثبات

مهم ترین بخش از دادرسی مربوط به تکنولوژی کامپیوتری ناظر به ادله اثبات دعوا است، ادله اثبات به تبع جرم مطرح می شود از این رو تعریف دلایل فضای مجازی نوع دلیل منابع آن طریق تحصیل، قابلیت قبول، نحوه ارائه و چگونگی صدور حکم بر مبنای آن در محیط های مجازی از موارد متنازع فیه است. در حالت مرسوم سنتی نکته مهم احصاء دلایل است در مدنیات دلایل احصاء شده اند و بسته به نوع دلیل، قواعدی نیز بر آن حاکم است، مثلاً در اسناد مهمترین مسئله اصالت سند و نحوه شکل گیری آن است. سند رسمی باید برابر قانون با ثبت اسناد نشکیل شود تا بتوان رسمی تلقی گردد و رسمیت آن مستلزم کاغذی بودن(مکتوب بودن)مهر، امضا، های لازم و محل تنظیم و پیروی از قالب رسمی اسناد است. پس از ادله، تحصیل و ارائه دلیل در اثبات دلایل صدور حکم توسط قاضی می باشد با پیدایش تکنولوژی اطلاعات بحث ادله دیجیتالی و الکترونیک بوجود می آید. مسائل همچون کاغذی بودن یا نبودن داده ها و اطلاعات کامپیوتری، دوام، بقاء، و اصالت آنها مطرح می شود. ادله اثباتی در فضای مجازی و شبکه های مجازی همانند داده های اطلاعاتی موجود در سیستم ها، موضوعات غیر قابل ملموس بوده که به دلیل ماهیت خاص جرایم نسل سوم، کشف، جمع آوری و نگهداری ادله، امری بسیار تخصصی و پیچیده می باشد که با پیچیده بودن و نوین بودن موضوعات متنازع فیه در فضای مجازی قوانین و مقررات کشور ها در این زمینه با خلاء مواجه بوده که با تلاش دانشمندان و متخصصان در حال تکوین می باشد (باستانی، همان : ۱۰۰-۹۵) .

۵-چالش در صلاحیت رسیدگی و تعیین مرجع صالح قضایی

صلاحیت در لغت به معنای شایستگی و اختیار است و در اصطلاح حقوقی عبارتست از شایستگی یک مرجع برای رسیدگی به یک موضوع. در امور کیفری نیز مرجع رسیدگی کننده به موضوع اتهام باید شایستگی و اختیار مداخله و رسیدگی به آن موضوع را داشته باشد (خالقی، ۱۳۹۴ : ۱۹-۱۸) . در بررسی صلاحیت کیفری دادگاه ها در خصوص جرایم غیر مجازی دیده شده که چه در حیطه داخلی و چه در حیطه فراملی، مکان و زمان جغرافیای نقش اساسی در تعیین دادگاه صالح دارد. در حالی که در شبکه های مجازی این فضا فارغ از مکان است و مرز جغرافیایی نمی شناسد به همین خاطر تئوری های مبنی برجغرافیا و مرز که بر فرایند غیر مجازی حاکم است نمی تواند بر

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

مسایل محیط فاقد مرز و جرایم ارتکابی در آن حاکم باشد. بنابراین جهت بیان قاعده ای برای تعیین دادگاه صالح نسبت به جرایم ارتکابی در شبکه های مجازی لازم است تئوری ها و قواعد جدیدی غیر از قواعد حاکم بر صلاحیت دادگاه ها در جرایم غیر مجازی مطرح می گردد. البته ممکن است علی رغم ناهمخوانی برخی تئوری های سنتی با ویژیگی های خاص فضای مجازی از قبیل غیر جغرافیایی بودن آن، رعایت آن ها ممکن باشد. در حالی که برخی دیگر از آن تئوری ها، که رابطه ی کمی با محل ارتکاب جرم دارد، ممکن است به طور کامل در خصوص جرایم مجازی قابل اجرا باشد. کما اینکه اصل صلاحیت حمایتی یا واقعی به لحاظ اینکه مبتنی بر نتیجه ی جرم و میزان خطری که جرم برای یک کشور خاص به وجود می اورد ایجاد می شود و محل و شیوه ی ارتکاب آن در تعیین دادگاه صالح تاثیر ویژه ای ندارد، در خصوص جرایم مجازی به طور کامل قابل اجراست. به همین خاطر در تئوری های بیان شده در زمینه صلاحیت دادگاه ها در جرایم مجازی تئوری های صلاحیت جرایم غیر مجازی با یک تحلیل و بیان ضوابط دیگری مطرح شده است . موانع و چالش های تعیین دادگاه صالح نسبت به جرایم ارتکابی در فضای مجازی خود تابع ویژگی های خاص فضای مذکور می باشد. چالش های تعیین دادگاه صالح عبارت است از مکان و محل وقوع جرم، محل استقرار مرتکب و تعیین هویت او می باشد که جهت بررسی این موارد به طور مجزا به آن ها می پردازیم.

۵-۱-محل وقوع جرم

مهم ترین مانع موجود بر سر راه تعیین صلاحیت دادگاه های کیفری نسبت به جرایم شبکه های مجازی محل وقوع جرم است. موقعیت شبکه ی رایانه ای و محیط مجازی آنچنان به موقعیت جغرافیایی بی ربط است که اغلب تعیین مکان فیزیکی یک منبع یا کاربر اینترنتی ناممکن است. از آنجا که اطلاع از این موقعیت مکانی برای عملکرد شبکه و اهداف ایجاد کنندگان آن اهمیتی ندارد لذا اغلب در طراحی یک شبکه امکان تشخیص مکان جغرافیایی لحاظ نمی شود. در جرایم سنتی عواملی که بر تعیین مکان وقوع جرم اثر می گذارد بسته به محل شروع به جرم، محل استقرار مجرم، محل وقوع نتیجه، محل وجود ادله و محل کشف جرم و... تفاوت می کند در حالی که در جرایم فضای مجازی به خاطر مجازی و دیجیتالی بودن محل ارتکاب و همچنین گستردگی شبکه ی رایانه ای و مخابراتی تعداد عوامل مختلف در خصوص مکان به صورتیک چالش نمود پیدا می کند.

۵-۲-زمان وقوع جرم

این مسئله هم از موارد مهمی است که همیشه مورد توجه می باشد مخصوصاً در کشورهایی که مرور زمان وجود دارد. حتی اگر چنین تأسیسی نیز در قانونی وجود نداشته باشد باز زمان وقوع جرم از حیث قانون حاکم بر آن مورد، مساله ای قابل توجه است. منظور آن دسته جرایم فضای مجازی نیست که در زمان مشخصی اتفاق می افتد بلکه نوع دیگری از جرایم مدنظر است که در زمان معینی اتفاق نمی افتد. مشکل تعیین زمان ارتکاب جرم از آنجا به عنوان یک چالش برای تعیین مرجع صالح قضایی محسوب می گردد که قوانین ناظر به صلاحیت ممکن است در روند ارتکاب چنین جرایمی دچار تحول شوند و در این بین مشکل تعیین قانون صالح به تبع مشکل تعیین زمان ایجاد جرم را به وجود آید.

۵-۳-محل استقرار مرتکب جرم و شخصیت مرتکب جرم

از مشکلات موجود بر سر راه تعیین دادگاه صالح، که خود یکی از عوامل ایجاد چالش پیشین یعنی محل ارتکاب جرم می باشد، صعوبت تعیین محل استقرار مرتکب جرم در هنگام ارتکاب جرم و یا پس از آن می باشد. به این دلیل که شبکه های مجازی فضای غیر ملموس و از طرف دیگر فضایی گسترده و فرامرزی است همچنین به لحاظ حرفه ای و متخصص بودن مرتکبین جرایم در فضای مجازی غالباً اشخاص مرتکب جرایم به سادگی طعمه های خود را شکار می کنند و با استفاده از ترفندها و شیوه های تغییر هویت ویژه سعی در ناشناخته ماندن خود می کنند. از آنجا که از جمله اصول تعیین دادگاه صالح، صلاحین مبتنی بر تابعیت مرتکب و یا صلاحیت دادگاه محل استقرار مرتکب می باشد، جهت تشخیص دادگاه صالح بنابر یکی از این اصول لازم می آید تشخیص داده شود که مرتکب جرم مورد نظر چه کسی است و دارای تابعیت کدام دولت می باشد و یا اینکه مرتکب در کدام نقطه جهان قرار دارد. در حالی که هیچ سیستمی برای شناسایی هویت در فضای مجازی نیست و افراد به راحتی می توانند با هویت غیر واقعی وارد شبکه ی اینترنتی یا مخابراتی شوند و هویت خود را کتمان کنند. چون در فضای مجازی کاربران با شناسه های قراردادی که کاملاً مجازی و مشاهده ناپذیر و لمس نشدنی می باشند شناسایی می شوند و حتی در صورت شناسایی کاربر مرتکب جرم در واقع ماهیت مجازی و قراردادی وی را شناسایی کرده ایم نه هویت واقعی او را. همچنان که در اداره های تشخیص هویت پلیس صورت می پذیرد (البوعلی، همان : ۸۷-۷۹) .

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

۶-نقش فضای مجازی (شبکه های مجازی) در وقوع برخی از جرایم فضای مجازی

جرم که جود نوعی تعرض و تجاوز به مقررات اجتماعی است و شکسته شدن نظم اجتماعی را به دنبال دارد و باعث اختلال در نظم اجتماعی است (مهدی خانی، ۱۳۹۴ : ۸۸-۸۷) . فضای مجازی با توجه به قابلیت های بسیار زیاد همچون سرعت زیاد، خستگی ناپذیری، تبادل سریع اطلاعات، دسترسی آسان و محاسن بی شمار دیگر، امکانات زیادی را به ارمغان آورده است که از منظر دیگر سبب بروز جرایم نوینی گشته است که قابل مقایسه با هیچ یک از جرائم موجود کلاسیک نبوده و چه بسا خطرناک تر باشد (باستانی، همان : ۱۴) . اینگونه جرایم (مجازی) به عنوان یک تهدید جدی در حال ظهور است (داشورا[1]، ۲۰۱۱: ۲۴۰) . بدلیل نفوذ فزاینده تکنیک های کامپیوتری در تمامی زمینه های زندگی اجتماعی، سوءاستفاده از کامپیوتر فقط به تخلفات اقتصادی و نقض حریم خصوصی اشخاص محدود نخواهد ماند بلکه بیشتر جرائم سنتی دیگر را نیز در بر خواهد گرفت همچنان که گسترش محدوده جرائم فضای مجازی علیه حکومت و مصالح سیاسی، اداری و قضایی کشورها امری کاملاً مشهود است (زیبر، همان : ۵۷) در خصوص جرایم در شبکه های مجازی که موضوع پژوهش حاضر می باشد باید خاطر نشان کرد، از آن جایی که تمامی جرایم از طریق فضای مجازی قابلیت ارتکاب ندارند در این مقاله صرفاً به بررسی دو مورد از مهمترین جرایم که در شبکه های مجازی قابلیت ارتکاب دارند و شبکه های مجازی نقش بسازی در ارتکاب اینگونه جرایم دارد پرداخته می شود.

۶-۱-شبکه های اجتماعی مجازی ابزاری برای جاسوسی (جاسوسی سایبری)

جاسوسی قدیمی ترین شیوه جمع آوری اطلاعات است، جاسوسی از همان ابتدای تاریخ بشر، بخشی از امور سیاسی و نظامی بوده اما سیستم مدرن جاسوسی در جریان جنگ جهانی دوم دوره پس از جنگ سرد شکل گرفت.حدود ۲۵۰۰ سال قبل از میلاد سان تزوس[2] در کتاب هنر جنگ گفته است، دلیل پیروزی شاهزادگان پیروز و سرداران موفق بر دشمن، داشتن اطلاعات مناسب قبلی است.نامبرده در مورد کسب اطلاعات می افزاید، این اطلاعات بایستی از افرادی کسب شود که از وضعیت دشمن آگاهی دارند. در دوره جنگ سرد، جاسوسی توسط دو ابر قدرت یعنی ایالات متحده آمریکا و اتحاد شوروی استفاده می شد.یکی از نتایج این جنگ (گرم)و(سرد) که بیش از شصت سال به طول انجامید، پیدایش یک سیستم مدرن و کاملاً پیشرفته جاسوسی، شامل سازمان های سری در سراسر جهان است. استفاده از جاسوسان تا آنجایی گسترش پیدا کرده است که امروزه جاسوسی نه تنها به صورت یک تخصص، بلکه به عنوان یک علم مدرن در جهان در آمده است (افضلی، الهی، جعفری و حشمتی راد، ۱۳۹۳ : ۶۷۷) . جاسوسی از جرایم مهمی است که در امنیتی بودن آن تردیدی نیست و معمولاً قوانین کیفری بسیاری از کشورها برای جاسوس مجازات سنگینی پیشبینی شده است (قنبری، ۱۳۹۳ : ۱۲۴) . رسانه اجتماعی همچون فیس بوک که این روزها تبدیل به یکی از بزرگترین شبکه های اجتماعی در جهان شده است . در نگاه اول چیز بدی در مورد سایت«فیس بوک» وجود ندارد. یک شبکه های اجتماعی که به شما کمک می کند تا با دوستان خود در ارتباط باشید و حتی بتوانید دوستان قدیمی خود را که سال هاست از آن ها بی خبر هستید، پیدا کنید. بسیار زیبا ایت که تصویر از کودک تازه متولد شده دوست خود را در صفحه مربوط به او ببینید و اولین نفری باشید که به او تبریک می گویید.یکی از اولین مسائل مربوط به فیس بوک بحث حریم خصوصی کاربران است. بسیاری از کاربران تصاویر، کلیپ ها و یا مطالبی را بر روی صفحه شخصی خود منتشر می کنند که علاقه ای ندارند تا دیگران هم به آن مطالب دسترسی داشته باشند.در واقع هرکاربر شبکه اینترنت، به محض اتصال به این شبکه و با هر کلیک نا خواسته انبوهی از اطلاعات شخصی و غیر شخصی را که گردانندگان آن می دهد یا در واقع از وی این اطلاعات را می ربایند. کارشناسان کامپیوتر اظهار می دارند حتی نصب محیط های مانند، ویندوز، با اتصال به اینترنت کلیه اطلاعات کاربر و عملیات اینترنتی وی را به شرکت عامل یعنی مایکروسافت منتقل می سازد و تنها در بعضی از مواقع است که هشدار مبنی بر دزدی اطلاعات دریافت می شود. (افضلی، الهی، جعفری و حشمتی راد، همان : ۶۷۹) . به طوری که جولیاآسانژ موسس وب سایت ویکی لیکس می گوید: فیس بوک تنفر آمیز ترین ابزار جاسوسی است که تاکنون خلق شده است، هر کس که نام و مشخصات دوستان خود را به شبکه اجتماعی فیس بوک اضافه کند، باید بداند که به شکل رایگان در خدمت دستگاه های اطلاعاتی آمریکاست و این گنجینه اطلاعاتی را برای آنها تکمیل می کند (محکم کار و حلاج، ۱۳۹۳ : ۹۸-۹۹) .

[1] Dashora
[2] Sun tzus.

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

۶-۲-جرم افساد فی الارض در شبکه های مجازی

در این زمان که با توجه به پیشرفت تکنولوژی اینترنت و شبکه های مجازی، اغلب جرایم سنتی چهره مجازی یافته اند. جرم افساد فی الارض نیز ماهیت و قابلیت مجازی بودن را پیدا کرده است. از آنجا که احکام کیفری، بی پایه و اساس نبوده بلکه بر اساس و پایه تأمین مصالح و دفع مفاسد پایه ریزی شده است.هر عملی که مفسده بیشتری را پدید آورد به طور طبیعی مجازات شدیدتری را نیز در پی خواهد داشت و از آنجا که«بر پایه فساده گسترده» یا افساد فی الارض، ایجاد مفسده شدید در اجتماع است، قطعاً شدیدترین مجازات ها را نیز به دنبال خواهد داشت. قانونگذار در قانون مجازات در ماده(۲۸۶) و تبصره آن را به جرم افساد فی الارض تخصیص داده و مجازات اعدام را برای مرتکبان این جرم تعیین نموده است. این ماده اشعار می دارد«هر کس به طور گسترده، مرتکب جنایت علیه تمامیت جسمانی افراد، جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور، نشر اکاذیب، اخلال در نظام اقتصادی کشور، احراق و تخریبف پخش مواد سمی و میکربی و خطرناک یا دایر کردن مراکز فساد و فحشا یا معاونت در آنها گردد به گونه ای که موجب اخلال شدید در نظم عمومی کشور.نا امنی یا ورورد خشارت عمده به تمامیت جسمانی افراد یا اموال عمومی وخصوصی، یا سبب اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع گردد مفسد فی الارض محسوب و به اعدام محکوم می گردد.

تبصره- هرگاه دادگاه از مجموعه ادله وشواهد قصد اخلال گسترده در نظم عمومی، ایجاد ناامنی، ایراد خسارت عمده و یا اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع و یا علم به موثر بودن اقدامات انجام شده را احراز نکند و جرم ارتکابی مشمول مجازات قانونی دیگری نشود، با توجه به میزان نتایج زیانبار جرم، مرتکب به حبس تعزیری درجه پنج یا شش محکوم می شود».

قانونگذار در قوانین متعددی، افساد فی الارض را جرم دانسته که با اشاره اجمالی به قوانینی که با بحث مزبورمرتبط می باشد، بحث افساد رایانه ای یا افساد در فضای مجازی را پی می گیریم.

الف)قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی:امروزه با توسعه فناوری اطلاعات، مصادیق دیگری از اخلال در نظام اقتصادی کشور متصور است که ممکن است افرادی با نفوذهای متعدد به شبکه های بانکی و جابجایی وجوه و یا دست کاری حساب ها و یا حساب سازی و مانند آن، نظام بانکی را با مشکل مواجه و موجب کندی امور جاری بانک ها گشته ویا موجب گردند که اعتماد عمومی برای استفاده از مکانیزم های شبکه ای ورایانه ای، خدمات و سرویس های بانکی کاسته شود، به گونه ای که عمل مرتکبین مصداق اخلال در نظام اقتصادی کشور تلقی گردد و در صورت صدق عنوان مفسد فی الارض بر مرتکب، مرتکب به مجازات اعدام محکوم خواهد شد.

ب) ماده واحده قانون تشدید مجازات جاعلان اسکناس: بر اساس این ماده واحده هر کس اسکناس رایج داخلی را بالمباشره یا به واسطه جعل کند یا با علم به جعلی بودن توزیع یا مصرف نماید، چنانچه عضو باند باشد و یا قصد مبارزه با نظام را داشته باشد به اعدام محکوم می شود. همچنین عامل عامد و عالم ورود اسکناس مجعول به کشور به عنوان مفسد به اعدام محکوم می گردد. با عنایت به اینکه امروزه پول های الکترونیکی و کارت های اعتباری، سهم بسزایی در مبادلات ایفا می نماید و رفته رفته در بسیاری از امور تجاری و دادوستدهای معمولی،جایگزین پولی های رایج می شود،با الغای خصوصیت از جعل اسکناس های رایج و تنقیح مناط، جعل، و یا هرگونه عمل مشابهی را که نتیجه آن اخلال در نظام اقتصادی کشور و جریان عادی استفاده از این پول و کارتها می باشد، می توان مشمول حکم ماده دانست.

در تحقق افساد فی الارض رایانه ای، نباید به خود تردید راه داد، زیرا جرم افساد، عبارت است از به فساد کشاندن منطقه ای وسیع یا اقدام به عملی به منظور به فساد و تباهی کشاندن ناحیه ای زمین امروز بی شک، یکی از آسان ترین راههای فساد کشاندن در ابعاد وسیع یک اجتماع می تواند از طریق فضای مجازی و استفاده سوء از فضای مجازی صورت پذیرد و جرم افساد فی الارض مجازی تحقق یابد (شریفی و سپهری، ۱۳۹۴ : ۹-۱) .

نتیجه گیری

فضای مجازی نسل جدیدی از فضای ارتباطات اجتماعی را فراهم آورده است و با توجه به اینکه زمان زیادی از بکارگیری آن نمی گذرد، اما توانسته است نقش بسیار مهم و تأثیرگذاری در زندگی مردم ایفا کند. فضای مجازی همانطور که فرصت های زیادی را برای پیشرفت مهیا نموده، زمینه بسیار خوبی را نیز برای ارتکاب جرایم ایجاد کرده است. با توجه به امکان ارتکاب آسان جرایم در این محیط، به واکاوی عللی که در وقوع جرایم مؤثر می باشند پرداخته شد و به علت هایی همچون؛ ۱- وقوع جرم در فضای غیر واقعی ۲ - بالا بودن رقم سیاه ۳- مشکل بودن کشف ۴- اخفای مجرمین ۵- آثار نامرئی۶- نامرئی بودن مدارک ۷- کد گذاری مدارک۸- امحاء مدارک ۹- کثرت داده ها؛ دست یافتیم که به تفصیل در متن مقاله تشریح گردیده است .

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

با گسترش روند رو به افزایش جرایم رایانه‌ای و ماهیت خاص و منحصر به فرد آن‌ها نسبت به جرایم سنتی، علم حقوق یکی از مهمترین حوزه‌هایی است که از این فناوری و جرایم مرتبط با آن متأثر گردیده به گونه‌ای که حقوقدانان و جرم شناسان به ضرورت شناسایی جرایم فضای مجازی اذعان دارند. بر این اساس چالش های پیش روی قوانین کیفری مرتبط با جرایم فضای مجازی، از دو جنبه بررسی شده است:

الف) چالش در مرحله حقوق کیفری شکلی :

۱- تحقیقات مقدماتی

۲- تفتیش و ضبط داده ها

۳- جمع آوری، ذخیره و ارائه ادله اثبات می باشد

ب) چالش در صلاحیت رسیدگی و تعیین مرجع صالح قضایی:

۱- محل وقوع جرم

۲- زمان وقوع جرم

۳- محل استقرار مرتکب جرم و تعیین هویت مرتکب جرم

با توجه به بررسی که در خصوص جرم جاسوسی سایبری و جرم افساد فی الارض صورت پذیرفت، نباید در تحقق این جرایم در فضای مجازی تردید کردد .

در نتیجه؛ اگرچه در زمینه مسائل موجود در فضای مجازی در سال 1388قوانینی با عنوان جرایم رایانه ای به تصویب رسیده است ولیکن بررسی ها نشان می دهد که قوانین کشور ما هنوز به آن درجه از پختگی، کاربرد و توانمندی نرسیده است که کنترل کننده جرایم فضای مجازی باشد. همچنین به نظر می رسد قدرت و سرعت بروزرسانی قوانین در تعیین جرایم فضای مجازی می بایستی افزایش پذیرد. قوانین در خصوص جرایم فناروی اطلاعات باید به گونه ای تدوین شود که با پیشرفت فناوری در عصر حاضر منطبق شده و متناسب با جرایم جدید فضای مجازی ترقی یابد . در مجموع، به دلیل فقدان قوانین جامع، مانع و کامل شاهد وقوع جرایم گسترده ای در فضای مجازی می باشیم که ضرورت بازنگری در قوانین کیفری در زمینه جرایم فضای مجازی را محرز نموده است.

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

منابع و مراجع

[۱] افضلی، هادی؛ الهی، محسن؛ جعفری، غلامحسین؛ حشمتی راد، مهدی(۱۳۹۳)،"جاسوسی دیجیتال(مدرن)(در سامانه های فرماندهی و کنترل c4i از طریق اینترنت، ویروس های جاسوسی و ماهواره ای) "، هشتمین کنفرانس ملی انجمن فرماندهی و کنترلc4i ایران ، تهران، دانشگاه علوم و فنون هوایی شهید ستاری، صفحه ۶۸۳-۶۷۷ .

[۲] البوعلی، امیر(۱۳۹۱)، "صلاحیت محاکم در جرائم سایبری" ، تهران، انتشارات جنگل .

[۳] بابائی، حسن؛ میرزایی، محمد و مسعودی، عباس(۱۳۹۰)، "جرایم سایبری و راهکارهای پیشگیری از آن" ، فصلنامه دانش انتظامی کردستان، سال دوم، شماره پنجم، صفحه ۱۰-۱ .

[۴] باستانی، برومند (۱۳۹۰)، "جرایم کامپیوتری و اینترنتی- جلوه ای نوین از بزهکاری" ، تهران، انتشارات بهنامی، چاپ سوم .

[۵] پیکا، ژرژ (۱۳۹۳)، "جرم شناسی" ، ترجمه: علی حسین نجفی ابرند آبادی،تهران، نشر میزان، چاپ سوم .

[۶] جوان جعفری ، عبدالرضا(۱۳۸۹)، " جرایم سایبر و رویکرد افتراقی حقوق کیفری (با نگاهی به قانون مجازات اسلامی بخش جرایم رایانه ای)" ، مجله دانش و توسعه(علمی - پژوهشی)،سال هفدهم، شماره ۳۴ ، صفحه ۱۹۱-۱۶۹ .

[۷] جهانشیری، جواد؛ حسینی، سید محمد رضا؛ ابراهیمی، احمد(۱۳۹۴)، "تبیین فرایند تحققیقات مقدماتی در جرایم سایبری" ، فصلنامه پژوهش های اطلاعاتی و جنایی، سال دهم، شماره سوم ، صفحه ۳۳-۹ .

[۸] حسین پور، پری؛ صابرنژاد، علی(۱۳۹۴)،"آزادی اطلاعات در فضای سایبر از منظر حقوق بین الملل" ،تهران، انتشارات مجد .

[۹] خالقی، علی (۱۳۹۴)، "آیین دادرسی کیفری(صلاحیت مراجع رسیدگی کیفری و دلایل اثبات)" ، جلد دوم، تهران، ناشرموسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش، چاپ بیست و هشتم .

[۱۰] خانیکی، هادی؛ بابایی، محمود(۱۳۹۰)، "فضای سایبر و شبکه های اجتماعی(مفهوم و کارکردها)" ، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات جامعه اطلاعاتی، دوره اول، شماره ۱ ، صفحه ۹۶-۷۱ .

[۱۱] دیانتی، عبدالله(۱۳۹۱)، "جرم در فضای مجازی" ، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، معاونت تربیت وآموزش ناجا، اداره کل منابع و متون درسی، تهران .

[۱۲] زررخ،احسان، "جرم شناسی فضای مجازی" ،پایان نامه کارشناسی ارشد، موسسه آموزش عالی شهید اشرفی اصفهانی، نیم سال دوم ۸۹-۸۸ .

[۱۳] زیبر، اولریش(۱۳۹۰)، "جرائم رایانه ای" ، مترجم، محمد علی نوری {.... ودیگران}،تهران، انتشارات گنج دانش .

[۱۴] ساریخانی، عادل؛ قیاسی، جلالدین؛ خسروشاهی، قدرالله(۱۳۹۱)، "مطالعه تطبیقی حقوق جزای عمومی؛ اسلام و حقوق موضوعه (جلد دوم) ارکان جرم" ،قم، انتشارات پژوهشگاه حوزه ودانشگاه، چاپ سوم .

[۱۵] شریفی، مهرداد؛ سپهری، روح الله(۱۳۹۴)، "بررسی تحققی جرم افساد فی الارض و محاربه در فضای مجازی" ، همایش ملی هزاره سوم و علوم انسانی ، صفحه ۱۰-۱ .

[۱۶] شیاسی، حسن(۱۳۹۳)، "بررسی خلاء ها و ابهامات قانونی در قانون جرایم رایانه ای جمهوری اسلامی ایران" ، فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی بوشهر، دوره ۱۳۹۲، شماره ۱۳، صفحه 74-54 .

[۱۷] صبح خیز، رضا(۱۳۹۴)،"چالش های حقوقی جرایم سایبری در نظام حقوق بین الملل و نظام حقوقی ایران" فصلنامه پژوهش های اطلاعاتی و جنایی، سال ۱۰، شماره ۳ ، صفحه ۱۳۷-۱۱۷ .

[۱۸] طارمی، محمد حسین(۱۳۸۶)، "گذری برجرایم رایانه ای، ره آورد نور۲۱ " ، مجله ره آورد نور ، شماره ۲۱ ،صفحه ۲۱-۱۲ .

[۱۹] علی آبادی، دکتر عبدالحسین(۱۳۹۲)، "حقوق جنایی(جلد اول)" ، انتشارات فردوسی، چاپ پنجم .

[۲۰] فرامرزیانی، سعید؛ هاشمی، شهناز و فرهنگی، علی اکبر(۱۳۹۵)، "نقش رسانه های مجازی در تغییرات ارزش های اجتماعی با تأکید بر شبکه های اجتماعی تلگرام و فیس بوک" ،فصلنامه علمی-پژوهشی توسعه اجتماعی(توسعه انسانی سابق)، دوره دهم، شماره ۴، صفحه 148-123 .

[۲۱] فریبرزی، الهام(۱۳۹۰)، "سیر تحول قوانین مربوط به جرایم رایانه های در ایران و جهان" ، فصلنامه تخصصی فقه و تاریخ، سال هفتم، شماره ۲۷ ، صفحه ۱۸۵-۱۵۷ .

ISSN: 2538-3787
http://www.Joce.ir

[۲۲] فضلی، مهدی(۱۳۹۱)، "مسوولیت کیفری در فضای سایبر" ، تهران، انتشارات خرسندی .
[۲۳] قنبری، حمید(۱۳۹۳)، "جرائم امنیتی و مقررات مقابله با آن" ، انتشارات زمزم هدایت، چاپ اول .
[۲۴] گلدوزیان، ایرج(۱۳۹۳)، "محشای قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۰۱" ، انتشارات مجد، چاپ سوم، سال ۱۳۹۳.
[۲۵] محکم کار، ایمان؛ حلاج، محمد مهدی(۱۳۹۳)، "شبکه های اجتماعی به دنبال چه هستند" ، فصلنامه دانش انتظامی خراسان شمالی،سال اول، شماره دوم ، صفحه ۱۰۸-۸۷ .
[۲۶] ملک زاده، ابراهیم(۱۳۹۵)،" بررسی حقوق متهمان در بازجویی اولیه" ،پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساوه .
[۲۷] مهدی خانی، حسین(۱۳۹۴)، "بررسی علل سرقت مقرون به آزار در شهر تهران و تعداد و تکرار آن و تاثیر سرقت مقرون به آزاد به جامعه و خانواده ها" ، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات ساوه .
[۲۸] نجابتی، مهدی(۱۳۹۴)، "پلیس علمی(کشف علمی جرایم)" ،تهران، انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها(سمت)، مرکزتحقیق و توسعه علوم انسانی، چاپ چهاردهم .
[29] National Crime Agency (NCA) and the Strategic Cyber Industry Group (SCIG). (2016) . “Cyber Crime Assessment 2016” . 7 July , Version 1.2 , p:۱-۱۶ .
[30] Dashora K .(2011) . “Cyber Crime in the Society: Problems and Preventions”. Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences ,Vol 3, No 1, p:240-259 .
[۳۱] قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲).
[۳۲] قانون آیین دادرسی کیفری (مصوب ۱۳۹۲).
[۳۳] قانون جرایم رایانه‌ای (مصوب ۱۳۸۸/۳/۰۵).
[۳۴] قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی(مصوب ۱۳۶۹/۰۹/۱۹ اصلاحی ۱۳۸۴/۱۰/۱۴).
[۳۵] قانون تشدید مجازات جاعلان اسکناس(مصوب ۱۳۶۸/۰۱/۲۹).